

Faḥrī Bosnevī, nepoznati bektašijski pjesnik iz 19. vijeka

Slobodan Ilić

Near East University

Department of History

slobodan.ilic@neu.edu.tr

Sažetak

U svojoj standardnoj antologiji bektašijske poezije (*Bektaşî Şairleri* 1944), u dijelu posvećenom pjesnicima za koje se ne zna u kojem su vremenu živjeli, Sadettin Nüzhet Ergun je objavio i jedan *na 't-i dīvāzde imām* osmanskog pjesnika sa poetskim pseudonimom Faḥrī, čiji se stihovi često sreću u bektašijskim "džonkovima", o kojem, međutim, nije znao reći ništa. U potonjim desetljećima odlomci iz njegove poezije uvršteni su u više štampanih antologija bektašijske poezije, ponovo bez ijednog podatka o njihovom autoru. Na osnovu podataka koje sam pronašao u rukopisu Ms 344 iz fonda Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu, koji sadrži Faḥrījev divan, sa sigurnošću mogu ustvrditi da je pjesnikovo pravo ime bilo 'Abdullāh i da je bio šejh bektašijske tekije aktivne u Sarajevu u drugoj polovini 19. vijeka. Iz drugog rukopisa (Ms 826), čuvanog u istoj biblioteci i vrlo vjerovatno iste provenijencije kao prethodno pomenuti, saznajemo da je Faḥrī bio murid izvjesnog Nādī Yūsuf Babe, koji je umro 1278. hidžretske godine i bio vezan za Durbalı Sultân dergah nedaleko od Farsale u Tesaliji (Grčka), kao i da je bio u životu 1301. hidžretske godine. Poznato je da se nakon donošenja *vak'a-i hayriyye* odredbe iz 1826, zvanične zabrane svih bektašijskih aktivnosti i prelaska Durbalı Sultân tekije pod nakšibendijsku upravu, dio derviša sklonio izvan granica Osmanske Imperije. Među mjestima na kojima su nastavili aktivnost bila je i Bosna i Hercegovina pod austrougarskom vlašću. Članak ima za cilj predstaviti naučnoj javnosti pjesničko djelo i mističke poglede 'Abdullāha Faḥrīja Bosnevija u okviru vremena i prostora u kojim je djelovao.

Ključne riječi: bektašije, Bosna, osmanska književnost, poezija

U trećem tomu svojih "Bektašijskih pjesnika"¹, u dijelu posvećenom pjesnicima za koje se ne zna u kojem su vremenu živjeli, Sadettin Nüzhet Ergun donosi i jedan *na 't-i dīvāzde imām* osmanskog pjesnika sa poetskim pseudonimom Fahrī, čiji se stihovi često sreću u bektašijskim "džonkovi-ma", o kojem, međutim, nije znao reći ništa. U potonjim desetljećima njegovi stihovi bili su uvršteni u više štampanih antologija bektašijske poezije², ponovo bez ijednog podatka o njihovom autoru. Sretan sam da ovom prilikom mogu ponuditi nešto više podataka o pjesniku, a još sretniji jer se njima lista osmanskih literata bosanskohercegovačkog porijekla proširuje za još jedno, nimalo beznačajno ime. Naime, rukopis Ms 344 koji pripada rukopisnom fondu Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu, u obliku "džonka" (*cōnk*), s kraja devetnaestog vijeka, sadrži stihove više bektašijskih pjesnika, između ostalih i jedanaest koji pripadaju Fahrīju, od kojih su šest u formi gazela, tri u formi košme ili nefesa i dva nezavisna stiha. Na osnovu sedam naslova (od kojih je jedan na perzijskom) iznad pojedinih stihova možemo sa sigurnošću ustvrditi da je Fahrī bio Bosanac i Sarajlija, da mu je pravo ime bilo 'Abdullāh, i da je bio murid izvjesnog Nādī Babe. Stihovi koje je objavio Ergun nalaze se i u sarajevskom rukopisu, tako da možemo biti sigurni da se radi o istom pjesniku.

*Bande-ye Nādī 'Abdollāh Fahrī ġazal dar māh-e mātām ast ba-maskan-e Sarāy Būsne*³ (Gazel Abdullaha Fahrija, sluge Nadijevog, u mjesecu žalosti, u gradu Sarajevu)

*Bu daḡi Bosnevī Fahrī der-medḡ-i mürşid Nādī Baba*⁴ (Takode od Bosanca Fahrija u slavu svog šejha Nadi Babe)

*Nuṭḡ-ı Fahrī Bosnevī*⁵ (Riječi Bosanca Fahrija)

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşi-Kızılbaş Alevi Şairleri Ve Nefesleri*, III, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1944, 352.

² Najrecentnije: Turgut Koca: *Bektaşi Alevi Şairleri ve Nefesleri 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, IV, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1990, 859.

³ f. 46b

⁴ Ibid.

⁵ f. 47a

*Sarāy Bosnevī kemter-i Nādī ‘Abdullāh Fahrī’ nūñ dīvānı*⁶ (Divan poniznog sluge Nadijevog, Sarajlije Abdullaha Fahrija)

*Koşma Bosnevī Fahrī*⁷ (Koşma Bosanca Fahrija)

*Dü-beyt maḳāli Bosnevī Fahrīniñ*⁸ (Pjesma u dvostihu Fahrija Bosanca)

Takođe, na osnovu Fahrījevog stiha napisanog povodom proslave Nevruza u Sarajevu hidžretske 1285. (1869.) godine možemo prilično precizno odrediti i vrijeme u kojem je živio.

*Sāl-i hezār dü sad heşt penc-i cedīd hemān. Şīr-i Haḳ cümlemize yardım ede şāh-ı merdān*⁹ (Godina je hiljadu dvije stotine i osamdeset peta. Neka je sretna i neka nam svima pomoć podari Alija, šah pravih ljudi.)

Fahrī u jednom stihu za svog šejha Yūsuf Nādī Babu tvrdi da je “vladar nad vladarima” (*şehīnşāh*) u zemlji Bosni, a u drugom da se u vrijeme šiitskih praznika sa svih strana u njegovu tekiju skupljaju vjernici. S obzirom na mjesto i vrijeme u kojem je naš pjesnik djelovao izrazi mi se čine više kao pjesnička metafora nego što bi odražavali stvarno stanje. Reforme vojske i administracije koje je preduzeo Mahmud II 1826. i ukidanje janičarskog odžaka imali su tragične posljedice po pripadnike bektašijskog reda koji je svojom organizacijom bio organski vezan za njega. Ne mnogo kasnije red je i *de iure* stavljen van zakona, tekije opljačkane i dodijeljene na upotrebu derviškim redovima bližim liniji hanefijskog šerijata, a pripadnici reda izloženi progonu. Mnoge bektašije su spas potražile u susjednim balkanskim zemljama, posebno onim u kojima je postojala značajna turska i muslimanska manjina. Među njih je spadala i Bosna i Hercegovina, od 1878. pod nominalnom, od 1908. i formalnom austrougarskom upravom. Treba naglasiti da Bosna nikada nije bila previše plodno tlo ni za bektašije ni za pripadnike drugih redova šiitske orijentacije. Evliyâ Çelebi spominje

⁶f. 59a

⁷f. 47a

⁸f. 47b

⁹f. 90a

u njegovo vrijeme (17. vijek) aktivnu bektašijsku tekiju u Čajniču, a sarajevski sudski registri iz 19. vijeka upućuju na pojedine pripadnike bektašijskog reda, ali ne i na bilo kakvu organizovanu bektašijsku aktivnost. Narodna tradicija i svjedočanstva starih Sarajlija pominju razne bektašijske grupe, dobrim dijelom albanskog porijekla, ali nijednu od njih ne bismo mogli ni identifikovati ni dovesti u vezu sa ‘Abdullāhom Fahr̄jem i njegovim muridima. Moderni istraživači, uključujući i mene, su čini se više slutili nego znali da bi moralo biti mnogo više od onoga što nude materijalni dokazi.¹⁰ S druge strane, bosanske bektašije su imali isuviše jake razloge da ostanu u dubokoj anonimnosti čekajući bolja vremena. Podršku ili bar zaštitu nisu mogli tražiti ni kod hrišćanskih vlasti, za koje nisu bili dovoljno bitni da bi se zbog njih zamjerali bilo kome, a ponajmanje sultanu, a ni kod lokalne muslimanske elite koja je sebe još uvijek vidjela podanikom sultana, pa se, posebno u novim nepovoljnim okolnostima, osjećala pozvanom da podrži svaku njegovu odluku koja nju samu ne ugrožava. U svakom slučaju, nijedan savremeni izvor ne spominje ‘Abdullāh Babu Fahr̄ija, niti njegovo ime danas znači išta bilo kome ko bi ga trebao ili mogao znati, ni u akademskim, a ni u bektašijskim krugovima. U potrazi za odgovorom vratio sam se na mjesto gdje je priča počela, u Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku Bosne i Hercegovine u Sarajevu. U registru otkupa rukopisa nisam uspio naći ime prethodnog vlasnika džonka sa Fahr̄jevih stihovima, ali sam našao podatke o nekoliko rukopisa koji su otkupljeni zajedno sa njim i vjerovatno iste provenijencije. Među njima su dva koja su očigledno ispisana istom rukom, vjerovatno samom ‘Abdullāh Babinom. Rukopis Ms 708 može se smatrati organskim dijelom ili nastavkom Ms 344, takođe je u obliku džonka i sadrži isključivo primjere bektašijske poezije, dok je rukopis Ms 826/4 neka vrsta obredne knjige koja sadrži zbirku “virdova” i litanija kao i stihova, vezanih uglavnom za kerbelsku tragediju. Rukopis sadrži i neku vrstu “silisile”, spiritualne genealogije reda, na čijem se kraju nalaze imena koja možemo povezati sa Durbalī Sultān tekijom u Asprogeji, blizu Farsale u Tesaliji.

¹⁰ Vidi npr. Eric Cornell, “On Bektashism in Bosnia”, *Alevi Identity*, Eds. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul, 1998.

Hâcc Bektâş Velî – Seyyid ‘Alî – Abdal Mûsâ – Kayğusız – Hâcim Sultân – Kara Donlu Cân Baba – Şarî İsmâ‘îl – Hızır İlyâs – Şems-i Tebrîzî – Kanber ‘Alî – Ak Yazılı – Küçük Yatağan – Büyük Yatağan – Uzun Abdal – Pîr Sultân – Koyun Baba – Torbalı (Durbalı) Sultân – Sersem ‘Alî Baba – Kerem-i Evliyâ Şâh Seyyid ‘Alî – Kemâlüddîn Şemîmî İbrâhîm Baba – Şâlih Baba – ‘Abdullâh Baba – ‘Abdülhâmid Baba – Nâdî Yûsuf Baba (1278) – Tûrâbî el-Hâcc ‘Alî Dede (1285) – El-Hâcc Hüseyin Baba Maḥzûn¹¹

Tekija je sve do danas jedno od najpoštovanijih svetih mjesta među albanskim beктаšijama. Nastanak tekije se tradicionalno veže za kraj 15. vijeka i Durbalı Babu, koji je navodno bio njen prvi šejh, ali danas ne posjedujemo nikakve podatke koji bi se mogli odnositi na period prije kraja 18. vijeka. Nakon aneksije Tesalije od strane Grčke 1881. tekija je postepeno albanizirana, iako su svi rituali i dalje obavljani na turskom jeziku. Više kompetentnih savremenih autora dijele mišljenje da se ograničena aktivnost bosanskih beктаšija krajem 19. vijeka održavala isključivo zahvaljujući pomoći i podršci iz Albanije.¹² U rukopisu se nalaze i dragocjeni podaci o vremenu smrti istaknutih šejhova Durbalı Sultân tekije, uključujući i Fahrijevog šejha Nâdî Babe.

Nâdî Yûsuf Baba Sultân, vefâtı fî 21 Zî ‘l-Hicce 278 [21.6.1862]

Tûrâbî el-Hâc ‘Alî Dede Baba, 29 Muḥarrem 285 [22.5.1868]

El-Hâc Hüseyin Baba, El-Hâc Dede Baba Sultân, vefatı 16 Şevvâl¹³

Najkasnija datirana bilješka u rukopisu potpisana je Fahrijevim imenom devetog muharrema 1301. (10.11.1883) tako da sa sigurnošću možemo tvrditi da je pjesnik te godine bio u životu.

¹¹ NUB BiH, Ms 826/4, f. 10a-10b

¹² Robert Elsie, *The Albanian Bektashi. History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2019, 44, 92.

¹³ NUB BiH, Ms 862/4, f. 10b

*Fī 9 Muḥarrem sene 1301 ‘an Sarāy Bosna ‘Abdullāh Fahrī, bande-i Nādī, kemter-i nācī-i zümre-i Bektāşı. Allāh. Eyvallah. Hū.*¹⁴

O Fahrījevom porijeklu možemo samo nagađati, ali s obzirom na činjenicu da je njegovo ime potpuno nepoznato kako u turskim tako i u albanskim bektashijskim izvorima i s obzirom da je njegov pjesnički pseudonim gotovo redovno praćen i rječju Bosnevī, sklon sam vjerovati da je bio bosanskog porijekla. Živjeći u opasnoj zemlji i opasnim vremenima naš pjesnik u svakom slučaju nije imao previše razloga da za sobom ostavlja puno tragova. Sem, naravno, poetskih. U nastavku donosim Fahrījeve stihove u osmanskoj transkripciji i mom nedostojnom prevodu.

GAZELI

I

- NUB BiH, Ms 344, 46b

*Bande-ye Nādī ‘Abdullāh Fahrī ğazal dar mäh-e mātām ast
ba-maskan-e Sarāy Būsne*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 İrdi çün mäh-ı Muḥarrem cism ü cān zār eyledi
Bükā idüb gökde melekler āsümān zār eyledi
- 2 Mātem itdi yir ile gök cümle vuḥūṣ u tuyūr
İnsi cinni hep biri ufḳ-ı cihān zār eyledi
- 3 Kerbelā meydāna çıḳdı ol imāmü ’l-mü’ minīn
Ḳızıl türāb ḳana dönmiş ḥānedān zār eyledi
- 4 Ol resūlūn ḳurretü’l-‘ayn Ḥüseyn Şāh şehīd
Şusuz şehīd olduğından muḥibbān zār eyledi
- 5 Ol bed-baḥt-i semr-i la‘īn ḳıydı ol şāhzādeye
Aḡladı hep cümle ‘ālem ‘āşıḳān zār eyledi
- 6 Ol Yezīd’e şad hezārān nām-ı la‘net söylerim
Ḳıl teberrā ḥāricīye dervīşān zār eyledi
- 7 Leyl ü nehār ḳıl tevellā ḥānedāna *Fahrīyā*

¹⁴NUB BiH, Ms 862/4, f. 11b

Cân ile başdan geçübün şādıkân zār eyledi

Prevod:

Gazel Abdullaha Fahrija, sluge Nadijevog, u mjesecu žalosti, u gradu Sarajevu

- 1 Dođe sveti mjesec Muharrem, dušu i srce rastuži
Nebo i na njemu anđele nebeske u suzama ostavi
- 2 U žalosti je zemlja i nebo, u žalosti je svaka zvijer i ptica
Svi ljudi i demoni, i svaki kutak ovog svijeta
- 3 Na mejdan Kerbele izađe taj vođa vjernika
I krvlju zemlju crveno oboji, svetu porodicu u bolu ostavi
- 4 Šah Husein šehidom postade, ta zjenica oka Poslanikova
Žeđu umoren, u Svevišnjeg zaljubljene u jadu ostavi
- 5 Dovijeka je proklet onaj što kidisa na tog kraljevića
Što suzama utopi svijet, a dervise bolom umori
- 6 Stotinu hiljada puta kletvu Jezidu izričem
I od raskolnika¹⁵ se daleko držim¹⁶, dok dervisi tuguju
- 7 Dan i noć u uzvišenoj porodici traži utjehu i zaštitu,¹⁷ *Fahri*
Dok su iskreni vjernici van sebe od bola i tuge

II

- NUB BiH, Ms 344, 46b

¹⁵ Pod raskolnicima ili otpadnicima (*hāricī*) misli se na grupu Alijinih sljedbenika koji su se nakon bitke kod Siffina 657. godine i Alijinog prihvatanja sudskog posredovanja u razmirici sa Muavijom, od njega odmetnuli jer je, po njima, sudbinu muslimana prepustio ljudskom umjesto Božanskom razumu i sebe diskreditovao kao jedinog legitimnog lidera islamskog svijeta. Haridžijama se pripisuje i Alijevo ubistvo četiri godine kasnije.

¹⁶ *Tevellā*, kao antonim riječi *teberrā*, uz koju se najčešće koristi, znači veličanje Poslanikove porodice (*ehl-i beyt*), ljubav prema njoj i potpuno predavanje njenoj zaštiti, posredno i veličanje Boga, ljubav prema Njemu i predavanje sopstvene sudbine u Njegove ruke.

¹⁷ Pod klonjenjem i udaljavanjem (*teberrā*) misli se ne samo na odbijanje fizičkog i mentalnog kontakta sa neprijateljima islama i Poslanikove porodice, već i svega sem Boga (*mā sivā Allāh*).

Bu daḥi Bosnevī Fahrī der-medḥ-i mürşid Nādī Baba

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ey şāh-ı merdān mülküñ serveri Yūsuf Baba
Dü cihānuñ şu'lesinden enveri Yūsuf Baba
- 2 Mürşidim ferdü'l-eḥad hem Bosna içre şehinşāh
Muḥibbānuñ ser-ferāzı Ḥaydārī Yūsuf Baba
- 3 Sırr-ı luṭf ü keremle baña oldu naşīḥat
Şib'ında mekân kıldum Ca'ferī Yūsuf Baba
- 4 Çün saḳā-hum rabbu-hum şarāben buyurdı Ḥaḳ bize
Ol sebebden nūş idüben Kevseri Yūsuf Baba
- 5 Bāb-ı kenzi keşf olındı dürr-i mercān bulmuşız
Ḳadr ile kıymet bulunmaz gevheri Yūsuf Baba
- 6 Evliyālar erkānını gösterir her şeb ü rüz
Miftāḥ-ı bāb-ı ṭarīḳat kişveri Yūsuf Baba
- 7 'İlmü'l-esmāyı küllī *Fahrī*'ye kıldı 'ayān
Kāşif-i sırr-ı vilāyet maẓharı Yūsuf Baba

Prevod:

Takođe od Bosanca Fahrija u slavu svog šejha Nadi Babe

- 1 Ej vladaru ljudskog soja, vođo svijeta prolaznoga, Jusuf Baba
Ej ti, svjetliji od svjetla oba svijeta, Jusuf Baba
- 2 Moj je šejh jedan i jedini, cijeloj Bosni vladar nad vladarima
Najuzvišeniji od svih u Boga zaljubljenih, hajdarija¹⁸ Jusuf Baba
- 3 Pouči me tajnom milosti i časti
Na njegovoj trpezi utočište nađoh, džaferija¹⁹ Jusuf Baba
- 4 Pošto nam časnim Kur'anom odredi Svevišnji da samo čisto piće
pijemo²⁰
Samo vodom rajskog Kevsera našu žeđ gasimo, Jusuf Baba

¹⁸ Sljedbenik Hajdara (Alija), u ovom kontekstu dosljedni i pravovjerni šiit.¹⁹ Sljedbenik šestog imama Džafera Sadika, u ovom kontekstu dosljedni i pravovjerni šiit.²⁰ Kur'an, 76:21.

- 5 Vrata riznice nam se otvoriše, dragulji i biseri nam se ukazaše
A svojom moći i vrlinom najveći dragulj je on sam, Jusuf Baba
- 6 Danju i noću pokazuje svoju moć, moć Božijeg ugodnika
On je ključ za kapiju koja put Bogu otvara, Jusuf Baba
- 7 Naukom o Božijim imenima on je *Fahrija* do zadnjeg slova poučio
I tajnu bogougodništva meni je otkrio, Jusuf Baba

III

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Nuṭḳ-ı Faḥrî Bosnevî

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Leyl ü nehâr şükr ideriz kâmet-i bâlâya irişdik
Hem Hâk râhında mürşid-i yektâya irişdik
- 2 Nûr-i cemâlûñ görelî mest-i müdâm olmışız
İsmâ'îl-veş kurbân oluben a'lâya irişdik
- 3 Cân u seri fedâ idüb diger cânâ sere irdik
Hâk gördüğüm ol Nâdî Baba'ya irişdik
- 4 Mürşidim ferd-i yektâ imiş bu cihân içre cânâ
Hem şâh-ı merdân ol şîr-i Hudâ'ya irişdik
- 5 Mekteb-i 'irfân içre ders okuyub hıfzımızdadır
Ol baḥr-i muḥabbet 'ilmü'l-esmâya irişdik
- 6 Nûr-i cemâlûñ Hâk Ka'be'sini tavvâf kılmışız
Ol şâh-ı şehîd bende-i âl-i 'abâya irişdik
- 7 Bu fakîr *Faḥrî* şib'amız hepinde mihmân olmuş
Ümm-i şehîdân Faṭma-i Zehrâya irişdik

Prevod:

Riječi Bosanca Fahrija

- 1 Dan i noć se Bogu zahvaljujemo, na visini kojoj smo dospjeli
I jednome vođi na putu Svevišnjem

- 2 Otkako nas svjetlo Tvoje ljepote ozari stalno smo opijeni
I nad prolaznim svijetom izdignuti, poput Ismaila, Bogu žrtvovanog
- 3 Žrtvovali smo glavu i dušu da bi druge stekli
Prispjevši Nadi Babi, u čijem smo licu samog Boga vidjeli
- 4 Moj šejh je jedan i jedinstven na ovom svijetu, dušo
Njegovim putem smo do Alije, Božijeg lava i vođe savršenih ljudi, dospjeli
- 5 U školi spoznaje smo znanje stekli i naizust svaku riječ naučili
Da bi do mora božanske ljubavi i znanju Božijih imena prispjeli
- 6 U svjetlu Tvoje ljepote Božiju Kabu vidjesmo i oko nje u zanosu
kružimo
Da tom šahu šehida i plemenitoj porodici služimo
- 7 Siroti *Fahri* je na svakoj derviškoj sofri gostom bio
Da bi do Fatime, majke mučenika dospio

IV

- NUB BiH, Ms 344, 90a

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

[...] *Fahrī Baba der medh-i sultān Nevruz* [...]

- 1 Hāmel burcu doğdı 'ālem oldı şādümān
Erişdi Nevruz-i sultānī şen olsun mü'minān
- 2 Hayy vuḥūş u tuyūr-ı arz-ı zemīn u āsmān
Şād u ḥurrem ü mesrūr hep ehl-i īmān
3. Şiddet-i şitā mürürı yaz bahār oldı ey cān
Nevruz-i sultān cümlemize olsun sāyebān
- 4 Dem ü devran nüş der şahn-i çemen bülbüller efḡān
'Āşık u şādıklar bu demde bezm ola mestān
- 5 Sāl-i hezār dü sad heşt penc-i cedīd hemān
Şīr-i Hāk cümlemize yardım ede şāh-ı merdān
- 6 Bosnevī *Fahrī* dergāhına geldi muḥibbān
Sākī peymān şunsun ḡadehler āb-ı ḡayvān

Prevod:

[...] *Fahri Baba u slavu Nevruza* [...]

- 1 Na nebu se sazviježđe ovna pojavi i svijet radošću ozari
Došao je praznik Nevruza, veseli budite, vjernici
- 2 Sve ptice i zvijeri, sva zemlja i nebo
Svi su veseli i radosni, svi koji vjeruju
- 3 Prošla je zimska muka, proljeće je došlo, dušo
Neka se Nevruz nad nama svije, neka nam svima zaštita bude
- 4 Veselje, gozba i piće, dok na livadi slavuji pjevaju
Neka se svi u Boga zaljubljeni i Njemu odani večeras napiju
- 5 Godina je hiljadu dvije stotine i osamdeset peta²¹
Neka je sretna i neka nam svima pomogne Alija, šah pravih ljudi
- 6 U tekiji Bosanca *Fahrija* okupiše se u Boga zaljubljeni
I čekaju da ih krčmar čašom vode života posluži

V

- NUB BiH, Ms 344, 59a

Sarāy Bosnevî kemter-i Nādî ‘Abdullāh Fahrî’nün dīvānı

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Ey gönül, şimdengerü emlāya irdin çok şükür
Hem erenler meclis-i dānāya irdin çok şükür
- 2 Ol erenler bendesinin bendesiyim ey ahî
Tâ ezelden Ka‘be-i ‘ulyāya irdin çok şükür
- 3 Sümme vech-i Allah bizümdir anı bildün ‘ayân
Sırr-ı sübhān ellezî esrā senün şānuñ hemān
- 4 İtme mahrûm bendeni bâbuñda ey şāh-ı cihān
İsm-i a‘zam nokta-i kübrāya irdin çok şükür

²¹ 1869. po gregorijanskom kalendaru.

- 5 Ādemüñ cism ü cānı oldı ‘ayn-ı çehār kitāb
Ol şehānuñ nūr-ı vechi şems u kamer māhitāb
- 6 Baş u cānı terk idüb cānān yolına kıl tūrāb
Nūr-i cemāl-i eşref-i duḥāya irdin çok şükür
- 7 Şāh-ı kevneyn ḥānedānuñ çākeriyim bī-riyā
Hem gulām-ı Murtażā ser-çeşme cümle evliyā
- 8 Şāh Hüseynüñ kurbānıdır işbu fakīr Faḥrīyā
Ol ‘ulūm-i ‘ilmü’l-esmāya irdin çok şükür

Prevod:

Divan poniznog sluge Nadijevog, Sarajlije Abdullaha Fahrija

- 1 Od sada si, srce, društvu odabranih prispjelo, Bogu hvala
I gozbi mudrih, savršenih ljudi dospjelo, Bogu hvala
- 2 Rob sam njihovih robova, o brate
Od pravjeka uzvišenoj Kaabi dospio, Bogu hvala
- 3 Naposljetku u svom licu Božije lice prepoznao
I riječima “neka je slavljen Onaj što svog roba prenese”²² svoju
slavu vidio
- 4 Ne tjeraj sa svoga praga, gospodaru svijeta
Mene što sam Najvećem Imenu²³ i Velikoj Tački²⁴ dospio, Bogu
hvala
- 5 Iz njega nastaje tijelo i duša Ademova i četiri svete knjige
A iz svjetla njegovog lica svjetla sunca i mjeseca
- 6 Odrekni se glave i duše i postani tlo na putu Voljenom

²² Kur’an, 17:1.

²³ “Najveće ime” (*ism-i a’zam*) je ime koje je sadržano u svih 99 Božijih imena i koje ih istovremeno sve u sebi sadrži. Za bektašije je to Hū (*huwa*).

²⁴ “Velika tačka” (*noḳta-i kübrā*), “tačka jedinstva” (*noḳta-i vaḥdet*) ili “tačka sveukupnosti” (*noḳta-i küllī*) je sufijski termin sa više, ponekad vrlo udaljenih značenja. U kontekstu teorije o transcendentnom jedinstvu bitka termin označava stadij “relativne duše” (*rūḥ-i izāfī*), “prvu emanaciju” (*ta’ayyün-i evvel*) i univerzalnu dušu u trenutku stvaranja. U krajnje ekstremnoj upotrebi, kojoj su bektašije skloni, termin označava samog čovjeka kao najsavršeniju Božiju kreaciju i vremenski aspekt Njegove vanvremenske suštine.

- Da bi prispio svjetlu ljepote od sunčeva svjetla časnijeg
 7 Iskreni sam sluga porodice Vladara Oba Svijeta²⁵
 I rob Alije, izvora svih bogougodnika
 8 Neka ovaj siroti *Fahri* bude žrtvom u slavu Huseina
 Nakon što je dospio znanju nauka o Božijim imenima, Njemu hvala

VI

- NUB BiH, Ms 708, f. 48a-48b

Ġazel-i Fahri

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bu vücūdün derdinün dermānı sensin yā 'Alī
 Teni içinde cānında cānānı sensin yā 'Alī
 2 Tā elest bezminde ikrār eyledüm dilden saña
 Luṭuf ihsānı mürüvvet kânı sensin yā 'Alī
 3 Geçmişim dünyā ve 'uqbā zimmetinden 'aşkına
 On sekiz biñ 'ālemde sulṭānı sensin yā 'Alī
 4 Āyet-i Ḥaḳ hel etā şānında geldi āşikār
 Lā fetā sırrıyla Ḥaḳḳ arslanı sensin yā 'Alī
 5 Fahri'yim, be-rāhında bir kemter gedāyım kıl meded
 Bu ḥarāb olmuşım vücūdum cānı sensin yā 'Alī

Prevod:

Gazel Fahrija

- 1 Lijek za bol ovog tijela si ti, Alija
 Duša u tijelu, ljubav u duši si ti, Alija
 2 Još na gozbi pravječnosti²⁶ sam ti se srcem obavezao

²⁵ Vladar Oba Svijeta (*Şāh-ı Kevneyn*) je počasna titula Poslanikova.

²⁶ Pod "gozbom pravječnosti" (*bezm-i elest*) misli se na potvrđan odgovor Ademovog potomstva na pitanje Božije: *A lastu bi-rabbikum*, "Nisam li ja vaš gospodar?" (Kur'an, 7:172).

- Rudnik milosti, dobročinstva i velikodušnosti si ti, Alija
 3 Zbog tebe se odrekoh očekivanja od ovog i drugog svijeta
 U svih osamnaest hiljada svijetova sultan si ti, Alija
 4 Ajet Božiji o čovjeku²⁷ u tebi se jasno ogledao
 Ti si Božiji lav i tajna riječi “nema junaka”²⁸, o Alija
 5 Ja sam *Fahri*, bijedni prosjak na tvom putu, pomози mi
 Ovom skršenom tijelu ti si duša, o Alija

STROFIČNE FORME

I

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Ḳoşma Bosnevî Fahrî

- 1 Mürşid-i kâmilüñ destine irişdim
 Ḳalbimüñ içini ‘ayna eyledi
 Olmazdan evvel öldüm dirildüm
 ‘Ayn-i Cem içinde ra‘nâ eyledi
- 2 Ḥaḳ cemâlin gördüm ḳurbân olmuşum
 Erenler dolusun içüb ḳanmışım
 Ḥaḳ bâtlı farḳ eyleyüb bilmişim
 Cümle müşkil derdime devâ eyledi
- 3 Mürşidüñ nazarı Ḥaḳ nazarıdır
 Mürşidüñ dîdârı Ḥaḳ dîdârıdır
 Mürşidüñ cemâli Ḥaḳ cemâlidir
 Şâh-ı vilâyet bendesi ‘abâ eyledi
- 4 Rûz şeb ḳalbimde cemâli gitmez

²⁷ Kur’an, 76:1

²⁸ Aluzija na izreku “Nema junaka do Alije ni sablje do Zulfikara” (*Lâ fatâ illâ ‘Alî wa lâ sayfa illâ ẓu l-fîḳār*).

Hem ‘aql fikrimdedir ḥayālî gitmez
Ol dostumuñ bâğında vişālî gitmez
Ḥaḡ bu beldelede yektâ eyledi

- 5 İsmimiz ‘Abdullāh maḥlaşım Faḥrî
Fenā mülkinde müdām kılmışım faḡrî
Ol Nādî Babanuñ bende kemteri
Rāhına cān u ser fedā eyledi

Prevod:

Košma Bosanca Fahrija

- 1 Dospio sam ruci savršenog učitelja
Što moje srce zrcalom učini
Umrijev i uskrsoh dok me nije ni bilo
Na gozbi derviškoj me potpunim učini
- 2 Božansku ljepotu vidjev i žrtvom joj postadoh
Ispih čašu bogougodništva i znam, više neću ožednjati
Bogom spoznah grijeh bezbožništva
I Bogom mukama lijek našo
- 3 Pogled šejhov je pogled Svevišnjeg
Lice šejhovo je lik Svevišnjeg
Ljepota šejhova je ljepota Svevišnjeg
Što me vladaru svetosti i porodici mu robom učini
- 4 Danju i noću njegova ljepota mi srce ne napušta
Niti mi njegov lik iz misli i razuma izlazi
U bašti mog voljenog ljubavni sastanak nema kraja
Bog je u ovim zemljama samo jednog takvog stvorio
- 5 Ime mi je Abdullah, a zovu me Fahri
U kraljevstvu ništavila ostah bez ičega

Ništavni rob tog Nadi Babe
Žrtvovao je dušu i razum na njegovom putu.

II

- NUB BiH, Ms 344, 47b

Dü-beyt makāli Bosnevī Fahrīniñ

- 1 Yine ‘azm-i vaṭan kıldum
Kişver-sitān oldum revān
İsm-i Ḥaydar-kede oldum
Meded kıldı Şāh-ı Merdān
- 2 Ol imām-ı ḥalk Ḥasan
Şāh-ı şehīdān Hüseyn
Zeynü’l-‘Abā itdi āsān
Hem bunlarla Şīr-i Yezdān
- 3 Dil ü cānumdır ol Bākır
Şī’a mezhebüm Ca‘fer
Mūsā-i Kāzım mu‘teber
İmām-i heştümdir erkān
- 4 Ol Muḥammed Taḫī cānum
‘Alī Naḫī dīn imānum
‘Askerī derde dermānum
Mehdīdir muḥabbet-i bürhān
- 5 Çehārde-i ma‘şum-i pāk
Bu cismümi kılmışım ḥāk
Yezīdleriñ zaḥmi ğam-nāk
Yuf hem la‘net şad hezārān
- 6 Mürşidümdir Nādī Baba
Ten ü canım kıldım caba

Meded eyle āl-i ‘abā
Ki sensin cümleye sultān

- 7 Faḡīr *Faḡrī* söyler buni
‘Aşk odunında yanar teni
‘Arz oldı ‘Ayn-i Cemi
Vaṭanına kılar mekān

Prevod:

Pjesma u dvostihu Fahrija Bosanca

- 1 Opet krenuh svome domu
Nakon što svijet lutanjem osvojih
Nazvaše me staništem Hajdarevim
Izbavi me Alija, šah pravih ljudi
- 2 Hasan je cijelom narodu imam
Husein je šah šehida
Zejnulabidin je muku svijeta olakšao
Postavši šah kraljevstva Uzvišenog
- 3 Bakir je moje srce i moja duša
Džafer je moja vjera i njen nauk
Musa Kazim, od svakog cijenjen
Moj je osmi imam
- 4 Muhammed Taki, moja duša
Ali Naki, moja vjera
Askeri, mom bolu lijek
Mehdi, ljubavi neporeciv dokaz
- 5 Četrdesetorica nevinih prečistih
Pred kojima ničice na zemlju padam

Jezid i njegovi što bez duše kidisaše
Sto hiljada puta prokleti bili

- 6 Nadi Baba moj je šejh
Pred njim su mi i tijelo i duša ništavni
Priteci mu u pomoć, porodico Poslanika
Jer on je svemu i svakome vladar

- 7 Jadni *Fahri* ovo zbori
Dok mu tijelo vatrom ljubavi gori
Na Ajni Džemu je, derviškom skupu
I zna da je svom domu prispio

III

- NUB BiH, Ms 344, 65b

-Ergun, *Bektaşî Şairleri*, 117

Nefes-i Fahrî Baba

- 1 Muḥammed ‘Alîdir her seḫer virdüm
Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dîrsin
Ḥünkâr Ḥâcî Bektâş Velîdir pîrüm
Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dîrsin
- 2 İmâm Ḥasan oldı dînüm imānum²⁹
Ḥüseyn-i Kerbelâ cān u cānānum³⁰
İmâm Zeynü’l-‘Abâ nûr-i zî-şānum
Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dîrsin
- 3 Muḥammed Bâkirüñ olmışım kûlî
Ca‘fer-i Şâdıkdan içmişım dolı

²⁹ Ergun: din ü imanım

³⁰ ibid.: canım cananım

Mūsā-i Kāzımdan öğrendüm yolu
 Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dirsın

- 4 İmām-ı Rızâdır şāh-ı Ḥorāsān³¹
 Muḥammed Taḳîdir dertlere dermān³²
 ‘Aliyyü’n-Naḳîdir cānlara cānān³³
 Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dirsın
- 5 Ḥasanü’l-‘Askerî ‘āşıka dost³⁴
 Muḥammed Mehdîdir şāhibü’l-ḥüccet³⁵
Faḥrîyim bunlaruñ kemteri elbet³⁶
 Ḥaydarîyim Ca‘ferîyim ne dirsın
 (Böyle ‘āşıkıım ne dirsın)

Prevod:

- 1 Svakim jutrom Muhammed Alija je u mojoj molitvi
 Hajdarija sam, džaferija sam, šta god ti rekao
 Na putu sam Hadži Bektaševom
 Hajdarija sam, džaferija sam, šta god ti rekao
- 2 Imam Hasan moja je vjera
 Husein, šehid Kerbele, moja je duša, moja je ljubav
 Imam Zejnulabidin za mene je svjetlost časti
 Hajdarija sam, džaferija sam, šta god ti rekao
- 3 Rob postadoh Muhammeda Bakira
 Ispih čašu iz ruke Džafera Sadika

³¹ ibid.: İmam Ali Rıza şah-ı Horasan

³² ibid.: derdime derman

³³ ibid.: cümleye ser can

³⁴ ibid.: Hasani Askeri aşkına devret

³⁵ ibid.: sahibi huccet

³⁶ ibid.: kemteridir elbet

Put naučih od Muse Kazima
Hajdarija sam, džaferija sam, šta god ti rekao

- 4 Imam Razi je šah Horasana
Muhammed Taki je lijek bolovima
Alija Naki je ljubav dušama
Hajdarija sam, džaferija sam, šta god ti rekao
- 5 Hasan Askeri je drug svakog zaljubljenog
Muhammed Mehdi ima dokaz za svakog nesigurnog
Ja, *Fahri*, pred njima sam sitan, sićušan
Hajdarija sam, džaferija sam, ma šta da kažeš

IZDVOJENI STIHOVI

I

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Müfred

Ol sāhib-i sancāg-ı livāya irişdik
Hem erenler meclis-i dānāya irişdik

Prevod:

Dospjeli smo bajraktaru vojske Svevišnjega
Dospjeli smo društvu pravih ljudi, skupu znalaca

II

- NUB BiH, Ms 344, 46b

Müfred

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

Fahriyâyım fahr ile yazdım ğazeli
 Böyle takdîr eylemiş Lem-yezeli

Prevod:

Ime mi je *Fahri*, što znači ponosni, i sa ponosom gazel sastavih
 Jer je tako odredio Onaj što ostane kad sve drugo nestane

Izvori

Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

- Ms 344
- Ms 708
- Ms 826

Literatura

- Birge, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, Luzac & Co., London, 1937.
- Cornell, Eric, "On Bektashism in Bosnia", *Alevi Identity*, (Eds. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul, 1998.
- Elsie, Robert, *The Albanian Bektashi. History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2019.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri Ve Nefesleri*, III, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1944 (1956²).
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- Kiel, Machiel, "Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sufiler*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2005, 409-425.
- Koca, Turgut, *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1990.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi. Türk Edebiyatında Dinî ve Tasavvufî Şiirler*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1955.
- Mavrommatis, Giorgos, "Bektashis in 20th Century Greece", *Turcica*, 40/2008, Paris, 2008.

- Maden, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) Ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- Mičijević, Senad, *Nauk bektashijskog tarikata*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016.
- Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. 4, Ardiç Yayınları, Ankara, 2001.
- Özmen, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, IV, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- [Baba] Rexhebi (Rexheb Beqiri), *Misticizma Islame dhe Bektashizma*, Waldon Press, New York, 1970.
- Τσιακούμης, Παναγιώτης, *Ο τεκές των Μπεκτασήδων στο Ιρενί Φαρσάλων, Λάρισα*, 2000.

Fahri Bosnevî, an unknown Bektashi poet from the 19th century

Summary

In his standard anthology of Bektashi poetry (*Bektaşî Şairleri* 1944), in a chapter concerning the poets with unknown time of life, Sadettin Nüzhet Ergun published also a *na't-i düvâzde imâm* belonging to an Ottoman poet with the literary sobriquet Fahri, whose verses are often found in Bektashi poetry pocketbooks (cönk), about whom, however, could not say anything. In the later printed anthologies of Bektashi poetry, some of his poetical pieces were included, but again without any information on the author. On the basis of the data I found in the manuscript Ms 344 from the manuscript collection of National and University Library of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, containing among others divan of Fahri, I can claim with confidence that the real name of the poet was 'Abdullâh, and that he was a sheikh of a Bektashi convent being active in Sarajevo in the second half of the 19th century. From another manuscript (Ms 826), preserved in the same library collection, and very probably of the same provenance, we learn that Fahri was a murid of a certain Nâdî Yûsuf Baba, who died 1278 AH, and being related to Durbalı Sultan convent near Farsala in Thessaly (Greece), and that he was alive 1301 AH. It is well known that, after the *vak'a-i hayriyye* edict of 1826, and official ban on all Bektashi activities and transferring the Durbalı Sultân convent

to Naqshbandi administration, some dervishes took refuge abroad. Among the places they maintained the activities was Bosnia and Herzegovina under Austrian-Hungarian rule. The article aims at present to the scholar community poetical work and mystical views of ‘Abdullāh Faḥrī Bosnevī in the frames of the time and place he lived and wrote.

Key words: Bektashi, Bosnia, Ottoman literature, poetry